

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורכים: איתמר רדאי ואריק רודניצקי

גיליון מס' 7, אפריל 2016

תוכן העניינים

- 2 דבר העורכים
- 3 תגריד קעדאן / האישה הערבייה והזירה הציבורית בישראל
- יוסרי ח'יזראן / במערבולת המבוכה והטיח: השיח הפוליטי הערבי בישראל
- 6 במלאת חמש שנים למרד בסוריה

דבר העורכים

הגיליון הנוכחי של **ביאן** כולל שני מאמרים העוסקים בתהליכי עומק העוברים על החברה הערבית בישראל בשנים האחרונות. המאמר של תגריד קעדאן עוסק במעמד האישה הערבייה בזירה הציבורית בישראל, על רקע הבחירות האחרונות לכנסת (מרץ 2015) ולרשויות המקומיות (אוקטובר 2013). מאמרו של יוסרי חיזראן מנתח את ההשפעות של המרד המתחולל בסוריה בחמש השנים האחרונות על הציבור הערבי בישראל.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב, בשיתוף עם התכנית לחקר הציבור הערבי בישראל הפועלת בסיוע תרומה של קרן ניובאוור מפילדלפיה במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי:

ד"ר איתמר רדאי (מנהל אקדמי)
טלפון 03-6406438
פקס 03-6406046
דוא"ל itamar.radai@nyu.edu

אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991
דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il

- אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר: www.dayan.org/kap

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2016. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

העורכים

תגריד קעדאן* / האישה הערבייה והזירה הציבורית בישראל

בשלושת העשורים האחרונים מתחוללות בחברה הערבית בישראל תמורות בתחומים שונים – המשפחה, הכלכלה, החינוך והתרבות. הולך ומתבסס בה מעמד ביניים המתאפיין בירידה בשיעור הילודה, ביציאת נשים לעבודה ובעלייה ברמת ההשכלה. נשים פלסטיניות-ישראליות הן חלק מקבוצת מיעוט לאומי בחברה הישראלית, בעל מעמד אזרחי הסובל מאי-שוויון בתחומי חיים רבים ובהם כלכלה, תעסוקה, פוליטיקה, חינוך והשכלה. בנוסף, שורר אי-שוויון מובנה בין המגדרים, הנובע מסדר פטריארכלי המאפיין חלקים מן החברה הישראלית בכלל ואת החברה הערבית-פלסטינית בישראל בפרט. בתנאים אלה צריכה האישה הערבייה לסלול לעצמה את הדרך אל תוך מוסדות השלטון הישראליים, אך בעטיים של התנאים הללו מעטים סיכוייה להיבחר לתפקיד ציבורי ולהנהיג את ציבור הבוחרים. האם החברה הערבית בשלה להשתתפות שווה של נשים בפוליטיקה? מהם החסמים העומדים בפני השתלבותה של האישה הערבייה במארג הפוליטי הישראלי?

ככל הנראה, עד הבחירות האחרונות אחד החסמים הבולטים המפריעים להשתלבות ערבים בפוליטיקה הארצית היה חוסר היכולת של חברי הכנסת להשפיע על הנעשה בבית המחוקקים והתנגדותו של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית למעורבות הערבים בכנסת – הן של הגבר הערבי ועל אחת כמה וכמה של האישה הערבייה (חיידר, 2007). בבחירות האחרונות לכנסת העשרים נפל דבר: הרשימה המשותפת הגיעה להישג היסטורי ונחלה הצלחה בלתי-מבוטלת בעקבות שיעור הצבעה גבוה במגזר הערבי.¹ הרשימה המשותפת היא איחוד של כמה מפלגות ערביות שעד אז נהגו להתמודד כל אחת לחוד, ובעקבות העלאת אחוז החסימה ב-2014 הן איחדו כוחות. הרשימה זכתה ל-13 מושבים, ולראשונה בהיסטוריה הכניסה שתי נשים ערביות לכנסת, חנין זועבי מבלי"ד (שזו אינה כהונתה הראשונה) ועאידה תומא סלימאן ממפלגת חד"ש.

בראיון אישי שערכתי עם עאידה תומא סלימאן התוודעתי לאישיותה חסרת הפניות ולכריזמה שהיא מקרינה כלפי הסובבים אותה. היא שוחחה עמי על קשייה של האישה הערבייה בבואה לקבל את מקומה הראוי לה בחברה הערבית, בהיעדר שוויון זכויות בין נשים וגברים בציבור הערבי. ח"כ תומא סלימאן, בת 51, ילידת נצרת, מתגוררת בעכו ועומדת בראש הוועדה למעמד האישה בכנסת, ועדה האחראית לא רק למעמדן של הנשים הערביות אלא לכלל ציבור הנשים בישראל. היא נבחרה פה אחד לשמש בתפקיד זה, תפקיד שעד כה לא מילא חבר כנסת ערבי (כהן, 2015). היא בת למשפחה ענייה של תשע נפשות בעלת רקע נוצרי-אורתודוקסי, ורואה בעצמה קומוניסטית מגיל 21. לדבריה, נחשפה לראשונה להפליית נשים דווקא במהלך לימודיה באוניברסיטת חיפה, הנציגה הראשונה מבנות משפחתה שיצאה ללימודים אקדמיים. היא הציעה את מועמדותה לראשות רשימת הסטודנטים הערבים והתברר לה כי מאחורי גבה נקבע שאי אפשר שבראש הרשימה תעמוד אישה (אלדר, 2015). תומא סלימאן רשמה הישגים היסטוריים לאורך כל הקריירה שלה בפוליטיקה, בהיותה האישה הראשונה שכהנה בוועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל, הקימה את העמותה הערבית-פמיניסטית "נשים נגד אלימות" ומשמשת בה כמנהלת כללית וכן ערכה את היומון הערבי **אל-אתיחאד**, הדוגל בחופש ביטוי מוחלט והמתנהל על פי השקפת עולם קומוניסטית. הדגם שהציבה לעצמה להערכה ולחיקוי הוא ח"כ לשעבר תמר גוז'נסקי, שייצגה שנים את חד"ש. תומא סלימאן מסבירה כי פעילותה הציבורית היא יצירתה הפעילה למען עולם טוב יותר ושוויוני בעבור שתי בנותיה (אלדר, 2015). גילה גמליאל, השרה הממונה על שוויון חברתי, החמיאה לתומא סלימאן, באמרה כי היא בעלת ראייה מקיפה מאוד ו"ראש פתוח" לגבי הנושאים הקשורים לנשים בכלל תוך מתן דגש לנשים ערביות בפרט (דרום, 2015). אורנה כהן (2015) סבורה כי מיקומה הגבוה יחסית ברשימה המשותפת (חמישי), גילה הצעיר יחסית, ניסיונה הרב בפעילות ציבורית מגוונת והיותה אישה לצד היותה "פנים חדשות" בכנסת, הם חלק מהמרכיבים המסבירים את כוח המשיכה של הרשימה בעיני מצביעים ומצביעים ערבים רבים. אין ספק כי השערה זו של כהן מראה כי חל קידום במעמד האישה בתפקידים ציבוריים בחברה הערבית לצד שינוי תפיסה מערכתית.

שלא כגישה הדו-משמעית של הציבור הערבי כלפי הפוליטיקה הארצית, השלטון המקומי נתפס כבעל חשיבות רבה יותר. יוסף ג'בארין ומהנדס מוסטפא קובעים כי חשיבותו של השלטון המקומי

* **גב' תגריד קעדאן** היא דוקטורנטית באוניברסיטה העברית בירושלים.

¹ במקומות מסוימים עלה שיעור ההצבעה על 70%.

בקרב החברה הערבית-פלסטינית בישראל נובעת הן מעובדת היותו אפיק מרכזי לניהול עצמי של האוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל והן מהיותו מקור מרכזי להצמחת הנהגה ארצית. נראה כי השלטון המקומי הוא כר פעולה נוח יותר לפעילותן של נשים ערביות, הן בשל הלגיטימיות של השתתפותן הפעילה בפוליטיקה המקומית והן בשל האפקטיביות היחסית של הפעילות הפוליטית בו. חשוב לציין שהרשות המקומית אינה רק מקור השפעה לנשים, אלא גם מקור תעסוקה אפשרי בעבורן, שהרי הן מתקשות למצוא תעסוקה הולמת. סלים בריק קובע כי אחד הקשיים המרכזיים שמולם ניצב השלטון המקומי בחברה הערבית טמון במבנה החברתי המבוסס על חמולות, שבעטיו נבחרים מועמדים לא על פי טובת היישוב אלא על פי העדפת מקורבים. גם היעדר חשאיות בבחירות בחלק גדול מהיישובים מקשה על בחירת מועמדים ראויים. כל אלה מפריעים לכניסת הנשים לפוליטיקה שכן הם מייחסים חשיבות למרכיבים חמולתיים ופטריארכליים אשר מדירים אותן (בריק, 2013). מכשול נוסף בדרכן של הנשים הוא כלכלי: מסע בחירות מצריך משאבים כלכליים שאינם עומדים לרשות הנשים. בעבור גברים במגזר הערבי הפוליטיקה (הארצית או המקומית) היא מקצוע ומקור פרנסה, בעוד נשים עוסקות בכך בהתנדבות. כיום, למעט התקדים של וילט חיורי מכפר יאסיף בשנת 1974, עדיין לא כיהנה אישה ערבית בראשות של רשות מקומית בישראל, ורק נשים ספורות היו חברות במועצות מקומיות.

נסיבות אלה שימשו רקע להתעוררות התקווה כי הבחירות לרשויות המקומיות ב-2013 תהיינה בגדר נקודת מפנה. עמותת **אינג'אז** – המרכז המקצועי לקידום הרשויות המקומיות הערביות – פועלת משנת 2008 ועוסקת ביעוץ כלכלי-ארגוני לרשויות המקומיות הערביות. העמותה ניתחה את דפוסי ההשתתפות הפוליטית של הערבים בישראל בבחירות לרשויות המקומיות ב-2013 והראתה כי בבחירות אלה ניכרה מעורבות רבה של צעירים ונשים, הן כמועמדים והן כשותפים לשיח הציבורי שקדם לבחירות. שיעור ההצבעה היה גבוה במיוחד ורבים מראשי הרשויות הנבחרים היו חדשים. במסגרת ההתעוררות נרשם מספר שיא של נשים שהיו מועמדות בבחירות למועצות של הרשויות המקומיות (אינג'אז, 2013). לראשונה התמודדו 165 נשים ערביות מכל העדות – מוסלמיות, נוצריות ודרוזיות – ברשימות ב-44 רשויות מתוך כלל הרשויות הערביות. שתי מועמדות התמודדו על ראשות הרשימה – בסחינין ובכפר קאסם. 19 נשים שובצו במקום השני ברשימה שבה התמודדו, 24 – במקום השלישי, 23 – במקום הרביעי, ו-14 – במקום החמישי. 34 מהמועמדות הערביות מתגוררות בערים מעורבות. עם זאת, בעמותת **אינג'אז** מסכמים כי למרות ההתעוררות של צעירים ושל נשים, ההצלחה הייתה מועטה. בסופו של דבר נבחרו רק שש נשים לכהן במועצות המקומיות. יתרה מזו, שיעור ההצבעה הגבוה תורגם בסופו של דבר לבחירה במועמדים החמולתיים בעיקר. ניתן להסביר תופעה זו על רקע היחלשות המפלגות הפוליטיות בזירה המקומית, בהיעדר פעילות מאורגנת לצעירים וכן בעוצמת השפעתה של המסורת שעדיין שולטת בחברה הערבית. הסדר הקיים ברשויות המקומיות הערביות בישראל, המדיר נשים כמעט לחלוטין, השתמר אפוא ונותר על כנו.

חסימת דרכן של נשים ערביות בפוליטיקה הארצית והמקומית עודדה אחדות מהן לפנות לפעילות בארגוני החברה האזרחית, שגם הם מנוהלים בעיקר על ידי גברים. דוגמה בולטת לפעילה בארגוני החברה האזרחית היא ג'ידא (קרי: ע'ידא, או ר'ידא) רינאו-זועבי, מוסלמית בת 43 ילידת נצרת המתגוררת בנצרת עילית, מנכ"לית עמותת **אינג'אז** שהוזכרה לעיל. זועבי הגיעה לתחום לאחר שקצה נפשה ברמתם הנמוכה של השירותים העירוניים בעיר הולדתה נצרת. בביקורת שהיא מטיחה בערביי ישראל היא מוכיחה אותם על הזנחת עצמם ומביעה קנאה ביהודים היודעים "להתמודד עם בעיות", לדבריה. היא משכילה, דעתנית, נמרצת ואינה מהססת להביע את דעתה הביקורתית על יהודים ועל ערבים כאחד. בזכות כישוריה המרשימים היא פועלת בשטח לשיפור הרשויות המקומיות בתחומים שבהם אפשר לעזור להן, למרות הקיפוח התקציבי ושאר הקשיים שרשויות אלה מתמודדות עמם (ארלוזורוב, 2010). שתי הנשים, תומא סלימאן וג'ידא רינאו-זועבי, משלימות זו את פועלה של זו בזירה הציבורית המקומית והארצית וכל אחת מהן פורצת דרך בתחומה.

דא עקא, שתי דוגמאות אלה הן יוצאות מהכלל. הדרך לפוליטיקה ולפעילות הציבורית עדיין חסומה במידה רבה בפני נשים ערביות, הן בפוליטיקה הארצית, הן בפוליטיקה המקומית ואף בארגוני החברה האזרחית, אם כי מסתמנת מגמה של שינוי אטי במעמדן ובלגיטימציה כלפי השתתפותן בזירה הפוליטית. ניכר כי החברה הערבית בישראל עורמת קשיים בדרכן של הנשים בבואן להשתלב בפעילות הציבורית וכי החברה הישראלית בכללותה אינה מעודדת את השתתפותם של ערבים בפוליטיקה הארצית.

לפני שנתיים נערך במכללת אלקאסמי בעיר באקה אל-גרבייה קורס ראשון מסוגו להכשרת נשים ערביות לפעילות פוליטית אפקטיבית. הקורס נועד להעניק למשתתפות כלים, ידע ורישות חברתי הדרושים כדי לחולל שינוי. עם זאת, שינוי התפיסה עדיין אינו עמוק דיו, ויחלוף זמן עד שיחלחל לכל רבדיה של החברה הערבית בישראל. מדינת ישראל יכולה להקל על נשים להתמודד על מקום ברשימות פוליטיות באמצעות פתרונות כמו חינוך הולם במגזר הערבי שיכול לקדם את השינוי,

אך בסופו של דבר ייתכן שלא יהיה מנוס מלשריין לנשים ערביות מקומות בשלטון המקומי ובכנסת באמצעות חוק וכך לקבוע עובדה בשטח, לאחר שכל שאר הפתרונות ימוצו עד תום.

מקורות

ארלוזורוב מ', "עידן ההתבכיינות של הערבים נגמר", הארץ, 15 ביוני 2010,

<http://www.haaretz.co.il/misc/1.1207142>

אלדר שי, "עאידה תומא סלימן: 'למה לא משווים אותי לתמר גוזינסקי'". אלמוניטור, 26 במרץ

2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/iw/originals/2015/03/aida-touma->

[#sliman-interview-arab-woman-future-arab-knesset.html](http://www.al-monitor.com/pulse/iw/originals/2015/03/aida-touma-#sliman-interview-arab-woman-future-arab-knesset.html)

בריק ס', "הצעות לתיקונים חקיקתיים ככלי להבראת הרשויות המקומיות הערביות", בתוך יי גיבארין ומ' מוסטפה (עורכים), השלטון המקומי בחברה הפלסטינית בישראל: היבטים פוליטיים ומשפטיים, חיפה: פרדס הוצאה לאור, 2013, עמ' 149–183.

דרום נ', "עאידה תומא סלימן מחויבת לנשים החלשות ושדיילות אל-על יחכו", הארץ, 11 ביולי

2015, <http://www.haaretz.co.il/premium-1.2679837>

דו"ח עמותת אינג'אז, 2013, <http://injaz.org.il>

חיידר ע', "החרמת הבחירות בקרב הציבור הערבי: פרספקטיבה של עשור (2006–1996)", בתוך א'

רכס (עורך), המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת ה-17, רמת אביב: אוניברסיטת

תל-אביב, 2007, עמ' 89–92.

כהן א', "באה כדי לשנות", מולד (8 ביולי 2015),

<http://canthink.molad.org/articles/%D7%91%D7%90%D7%94->

[%D7%9B%D7%93%D7%99-%D7%9C%D7%A9%D7%A0%D7%95%D7%AA](http://canthink.molad.org/articles/%D7%91%D7%90%D7%94-%D7%9B%D7%93%D7%99-%D7%9C%D7%A9%D7%A0%D7%95%D7%AA)

יוסרי ח'יזראן* / במערבולת המבוכה והטיח: השיח הפוליטי הערבי בישראל במלאת חמש שנים למרד בסוריה

המהפכות והמרדדות העממיות, שכונו באורח שגוי ומטעה "האביב הערבי", עוררו – בשלבי הראשונים לפחות – התלהבות רבה בקרב האליטה האינטלקטואלית והפוליטית של הציבור הערבי בישראל, גם אם הבעיה הפלסטינית והמאבק נגד ישראל בלטה בהיעדרם מסדר היום של מהפכות אלה. התלהבות זו נבעה בעיקר מן העובדה ההיסטורית כי עמי ערב יצאו בהמוניהם נגד כל האידאולוגיות שהבטיחו מהפכות, רפורמה, שוויון ורווחה כלכלית, והעלו לשלטון משטרים טוטליטריים מדכאים ומושחתים שנעשו למודל כלאיים, המשלב טוטליטריזם רעיוני-פוליטי עם שחיתות ממוסדת. במובן מסוים העצימו המהפכות העממיות את שיח האזרחות השוויונית בקרב המיעוט הערבי בישראל, אולם באותה מידה גם העמיקו את תחושות הבלבול שלהם ואת אכזבתם מהמרחב הערבי, בעיקר מאז 2012.

המהפכות העממיות שפרצו בתוניסיה ובמצרים והביאו לידי נפילתם של שני משטרים דיקטטוריים, מושחתים ופרו-מערביים, עוררו ציפיות רבות בקרב הציבור הערבי בישראל לא רק משום שהן נתפסו כהזדמנות היסטורית לקידום תהליכי דמוקרטיזציה וליברליזציה בעולם הערבי, אלא גם בשל נפילתם של משטרים פרו-מערביים שמיסדו את חולשת הערבים אל מול ישראל. הרי סוף-סוף יצאו עמי ערב בהמוניהם ושברו את מחסום הפחד וחוסר האונות שאחז בהם במשך עשרות שנים, ובתנועת מחאה עממית אותנטית הצליחו להפיל את משטרי הדיקטטורה ולהפריך תזות בדבר הכניעות הערבית. ציפיות אלה הלכו ודעכו ככל שהלך הגל המהפכני וזלג לארצות אחרות. אמנם הניצנים הראשונים של ההסתייגות מן "האביב הערבי" החלו להופיע לאחר פרוץ המהפכה בלב, התערבות נאט"ו במלחמה נגד משטרו של קדאפי וחסולו הברוטלי ומעורר הזוועה של הרודן הלוּב².

המרד בסוריה הוא אשר פילג את החברה הערבית בישראל פילוג חסר תקדים. הפילוג הלך והעמיק ככל שהמרד הידרדר לפסים אלימים והפך למלחמת אזרחים. ככל שהלכה מלחמת האזרחים בסוריה והחריפה, נחשפה מידת השבריריות לא רק של המרקם המדינתי אלא גם של המרקם החברתי הערבי באזור כולו גם מעבר לגבולות סוריה. המיליטריזציה של המרד בסוריה ופרוץ מלחמת האזרחים עוררו מבוכה אמיתית בקרב הציבור הערבי בישראל ופילגו אותו באופן דיכוטומי בין שני מחנות: המחנה האחד מזדהה עם המשטר הסורי ורואה במרד קונספירציה החותרת להפלת המדינה הפלורליסטית האחרונה שנותרה בעולם הערבי ולמיגור המשטר האחרון התומך במאבק נגד ישראל, והמחנה האחר רואה במשטר אסד משטר טוטליטרי עדתי הטובח בבני עמו.

לא יהיה נכון לטעון כי ניתן לחלק את החברה הערבית בישראל לשתי קטגוריות של מתנגדים ושל מזדהים לפי חתך דתי, עדתי או פוליטי, שהרי בסופו של דבר המשבר מפלג לאורכו את הציבור הערבי בכללותו. אמנם בקרב הדרוזים והנוצרים ניכרת נטייה לתמוך במשטר או חשש כבד מפני החלופות האסלאמיסטיות למשטר בעיקר לאחר עלייתם של הארגונים הג'יהאדיסטיים מאז שנת 2013, בעיקר שני הארגונים המובילים, **ג'בהת אל-נצרה** וארגון המדינה האסלאמית (**דאע"ש**). עלייתם של הארגונים הג'יהאדיסטיים רק החריפה את הפילוג ואת המבוכה בחברה הערבית בישראל והחלה להתוות כיוונים חדשים בשיח הפוליטי בה, המתחבט בין ניסיון ליצור מודלים השוואתיים בין ארגונים אלה לבין ישראל או בין ארגונים אלה לבין המשטר הסורי. רג'א זעאתרה, דובר חד"ש באזור חיפה, טוען כי "ארגון המדינה האסלאמית מצא בפשעיה של הציונות במלחמת 1948 מודל לחיקוי", כך ש"כל מעשי הרצח, הטבח, האונס והגזילה של ארגון המדינה האסלאמית הם הישנות של פשעי הציונות לפני כשבעים שנה"³. באותה נימה השוותה חברת הכנסת מטעם בל"ד חנין זועבי בין טייסי חיל האוויר לבין עורפי הראשים של ארגון המדינה האסלאמית, באמרה כי "המדינה האסלאמית וצה"ל הם צבאות של רוצחים ללא קו אדום"⁴. גם חבר הכנסת לשעבר מחמד ברכה, יושב ראש ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל, קבע בריאיון לטלוויזיה הפלסטינית כי "ממשלת ישראל היא הארגון הקרוב ביותר לדאע"ש וכי

* ד"ר יוסרי ח'יזראן הוא חוקר במכון טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים, ומלמד באוניברסיטה הפתוחה.

² ריאיון עם ג'ידאא זעבי, "אל-רביע אל-ערבי ואל-פלסטיניון מואטני אסראיל", אל-מצדד, 9 בספטמבר 2013. ראו גם:

³ ג'ידאא רינאווי-זועבי, "האביב הערבי והפלסטינים במדינת ישראל", מיתוויים (ספטמבר 2013), עמ' 2-3.

⁴ ראו דבריו של רג'א זעאתרה, אל-אתחאד, 13 במרץ 2015.

⁴ יהונתן ליש, "ח"כ זועבי: טייסי צה"ל לא פחות טרוריסטים מעורפי הראשים בדאע"ש", הארץ, 19 באוקטובר 2014.

יש לה אינטרס בתופעה זו".⁵ יתרה מזו, העלייה הפתאומית של שני ארגונים אלה, ארגון המדינה האסלאמית וג'בהת אל-נצרה ומעשי ההרג הזוועתיים שחוללו הביאו לידי תחייה מחודשת של השיח הקונספירטיבי הקושר ארגונים אלה לאינטרסים של המערב או אפילו למשטר אסד עצמו, שהצמיח ארגונים אלה כדי להראות כי כל החלופות למשטרו גרועות ממנו. יש המרחיקים לכת וטוענים ברצינות גמורה כי ישראל עומדת מאחורי כינון דאע"ש. למשל, מחמד זיידאן, היו"ר הקודם של ועדת המעקב, נאם בכינוס אל-אקצא של התנועה האסלאמית באום אל-פחם בספטמבר 2014, ואמר כי "השב"כ הישראלי וארצות-הברית הם שהמציאו את דאע"ש כדי להשיג חלוקה חדשה בעולם הערבי ובאזור שתשרת אותם".⁶

לכאורה נוצר קונסנזוס בקרב ההנהגה הפוליטית של החברה הערבית בישראל בדבר גינוי מעשי הזוועה והברוטליות של ארגון המדינה האסלאמית, אולם גינויים אלה היו לפעמים מעין מס שפתיים המתבקש בפומבי נוכח המבנה הפלורליסטי של החברה הערבית בישראל ונוכח השיח האנטי-ממסדי המתמקד בסתירה בין הדמוקרטיה הישראלית לבין קיפוח הזכויות הלאומיות והאזרחיות של המיעוט הערבי. לדוגמה, השיח' כמאל ח'טיב, סגן ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, לא ראה כל קושי בהכרזתו כי ירושלים עתידה להיות לא רק בירתה של מדינת פלסטין אלא בירתה של הח'ליפות האסלאמית ישרת-הדרך; רבים הבינו הצהרה זו כביטוי של אהדה כלפי הכרזת הח'ליפות של ארגון המדינה האסלאמית.⁷ מצד שני, הדוברות של התנועה האסלאמית גינתה את מעשיו של ארגון המדינה האסלאמית, בעיקר את מעשי ההרג נגד מוסלמים, וקראה לחברי הארגון לחזור בהם מהמגמה של **תכפיר** (להכריז על יריביהם ככופרים), אולם באותה מידה היא גינתה את "קואליציית הרוע" שמובילה ארצות-הברית נגד הארגונים הג'יהאדיסטיים וכינתה אותה "הצלבנית-ציונית-הטרודוקסית-ראקציונית". ההודעה לא גינתה את מעשי הזוועה נגד המיעוטים המוסלמיים והלא-מוסלמיים כמו היזידים או הנוצרים.⁸ קריאה מעמיקה של הודעת הגינוי מראה כי הייתה בה הסתייגות יותר משהיה בה גינוי מפורש, שהרי הופעתו של ארגון המדינה האסלאמית והעוצמה הצבאית שצבר במאבקו נגד צבאות סוריה ועיראק הפיחה בחוגים האסלאמיסטיים תקוות בדבר כינון מדינה אסלאמית רבת-עוצמה באזור.

השיח המתנהל בחברה הערבית סביב המלחמה בסוריה וסביב הופעתם של הארגונים הג'יהאדיסטיים מלמד באופן מובהק על בלבול, על מבוכה ועל התגוננות מסוימת נוכח התפרקותו של המרקם החברתי הערבי במרחב הסורי (שהארץ נחשבה בעבר לחלק ממנו) לצד ההיזדרדות המוסרית המלווה את הופעתם של ארגונים המזכירים את המשטרים האפלים בתולדות האנושות אולם פועלים בשם האסלאם. החברה הערבית בישראל תלתה תקוות רבות במהפכות ובמרידות העממיות שפרצו בעולם הערבי, אך היא נקלעה למבוכה שלא ידעה כמותה, בימים של ניכור הולך וגובר כלפי מדינת ישראל מחד גיסא ושל אכזבה עמוקה מהמרחב הטבעי שלה מאידך גיסא. ייתכן כי נאומו של חבר הכנסת יו"ר בל"ד ג'מאל זחאלקה מתאר נאמנה מבוכה זו כאשר הציג את כינון הרשימה המשותפת כחריג ומופת במרחב הערבי האזורי באמרו: "אנחנו עוברים תקופה קשה. הסתכלו מה קורה מסביב לנו: העולם הערבי נחרב, מתפרק, נלחם בעצמו והורג בעצמו בתימן, בסוריה, בכל מקום, בלוב, גם בזירה הפלסטינית, ממשלה בעזה וממשלה בגדה... אנחנו שחינו נגד הזרם, עשינו משהו, לא רכבנו על הגל, כך שיש גל של אחדות והתאחדנו, אלא ישנו גל של פרגמנטציה ואנחנו התאחדנו נגד הגל של הפרגמנטציה".⁹

⁵ ראו דבריו של מחמד ברכה, שנאמרו ככל הנראה בספטמבר 2014, בקישור:

<http://www.inn.co.il/News/News.aspx/284640>

⁶ ראו את דבריו של מחמד זיידאן שצוטטו במאמר: חסן שעלאן, "כנס התנועה האסלאמית, ישראל עוזרת לדאע"ש",

12 בספטמבר 2014, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4570347,00.html>

⁷ ראו הצהרתו של השיח' כמאל ח'טיב בקישור: <https://www.youtube.com/watch?v=5BMRR063cq>

⁸ אל-חרכה אל-אסלאמיה תעמם ביאן חול מוקפהא מן דאע"ש, 7 בנובמבר 2014, <http://www.arab48.com>

⁹ ראו נאומו של ג'מאל זחאלקה בכינוס בחירות באום אל-פחם:

<https://www.youtube.com/watch?v=fhtFUwNRJ-w>